

HUKUKUN TEMEL KAVRAMLARI

1.Ders

Yrd.Doç.Dr. Uğur ÖZER

GİRİŞ

- İnsan doğasının kaçınılmaz sonucu olan sosyal (toplumsal) yaşamın belirli bir uyum içinde varlığını sürdürmesi, kapsam ve niteliği birbirinden farklı çeşitli kural türlerinin yaşam bulmasıyla mümkün olabilmektedir. İnsan doğası, sosyal yaşamı; sosyal yaşam da, bu yaşamın sürekliliğini güvence altına alan sosyal düzen kurallarını doğurmuştur.

GİRİŞ

- Hukukun toplum yaşamının belirli bir yönünü oluşturması gibi, hukuk kuralları da sosyal düzen kuralları içinde yer alan kural öbeklerinden yalnızca birini meydana getirmektedir. Bu kural öbeklerinden diğerleri, din kuralları, ahlâk kuralları, örf ve adet kuralları ve görgü kuralları şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Her biri kendine özgü nitelikler taşıyan bu kural türleri, birbirleriyle ortak ve birbirlerinden farklılaşan unsurlar taşımaktadır.

GİRİŞ

- *İki kardeş Jon ve Sansa, bakıma muhtaç anneleri Catlyn'i evden atmışlardır. Bu aileye komşu olan Cersei, duruma üzüldüğü için anne Catlyn'i evine almış, annelerinin durumunu görüşmek için Jon ve Sansa'nın evine gitmiştir. Ancak Jon ve Sansa, komşuları Cersei'yi içeri almadıkları gibi kapıyı yüzüne kapatmışlardır. Jon ve Sansa'nın anneleri ile komşuları Cersei'ye karşı davranışları çevrede hoş karşılanmamış, tüm komşular Jon ve Sansa ile olan ilişkilerini kesmişlerdir.*

GİRİŞ

- Bir önceki sayfada yer alan olay türü haberlerle gazetelerde ya da televizyon kanallarında sıkça karşılaşıyoruz. Hatta bunları yakın çevremizde de görebiliyoruz. Bunlar, toplumsal yaşamın içinde var olan gerçeklerdir. Bu olayların çoğu üzerinde fazla düşünmemekle birlikte bazıları aşağıdaki sorulara benzer soruları aklımıza getirir.

GİRİŞ

- Acaba ...
- Jon ve Sansa'nın, anneleri Catlyn'i evden kovmaya hakları var mı?
- Jon ve Sansa'nın bu davranışları ile Cersei'nin Catlyn'e karşı tutumu, toplumumuzda nasıl karşılanıyor?
- Jon ve Sansa, anneleri Catlyn'e bakmaya zorlanabilir mi?
- Jon ve Sansa, annelerine karşı davranışları nedeniyle bir yaptırımla karşılaşabilirler mi? Eğer karşılaşırlarsa bu nasıl bir yaptırım olur?

GİRİŞ

- Bu ve benzeri soruları, içinde yaşadığımız toplumun kuralları çerçevesinde yanıtlayabiliriz.
- Bu kuralları, başka bir deyişle toplumsal yaşamı düzenleyen kuralları kim ortaya koymaktadır ya da nasıl birer kural olmaktadır?
- Bunların kaynakları nelerdir?
- Bu kurallara uymayanlara karşı nasıl davranılıyor?
- Hukuk'un bu kurallarla ilişkisi var mı?

SOSYAL DÜZEN KURALLARI

○ TOPLUM YAŞAMI VE SOSYAL DÜZEN

- İnsanlar topluluk halinde yaşarlar. Olağan koşullar altında, insanı toplum yaşamı dışında düşünmek mümkün değildir. İnsanların tarih boyunca, birliktelik, dayanışma, paylaşma gibi toplumsal yaşamın sunduğu imkânlar sayesinde doğanın güçlükleri karşısında ayakta kalabildiği, maddî ve manevî gereksinimlerini karşılayabildiği açıktır.

TOPLUM YAŞAMI VE SOSYAL DÜZEN

- Öte yandan, topluluk yaşamının insana özgü olmadığı da kuşkusuzdur. Hayvanlar da topluluk halinde yaşarlar. Onlar için de, beslenme ve korunma gibi temel gereksinimlerin karşılanması, bu topluluk yaşamı sayesinde; ne var ki, hayvanları toplu hareket etmeye iten etmen, bütünüyle içgüdüleridir. Hayvan topluluklarını belirli bir düzen içinde tutan kurallar da bütünüyle içgüdüselidir.

TOPLUM YAŞAMI VE SOSYAL DÜZEN

- İnsan toplulukları için de birlikte yaşama, birlikte hareket etme sonucunu doğuran sosyallik içgüdüğü söz konusu ise de, toplum yaşamının oluşumunda bu içgüdüğün yanında insanın akıl ve bilinç sahibi bir varlık olmasının da rolü vardır.

TOPLUM YAŞAMI VE SOSYAL DÜZEN

- Bir 17. yüzyıl düşünürü olan *Thomas Hobbes* (1588-1679), insanın hayatta kalabilmek için gerek hemcinsleriyle gerekse doğayla amansız bir mücadele içinde bulunduğu ve 'insanın insanın kurdu olduğu' doğa halinden, güvenliğin ve huzurun sağlandığı toplum düzenine akli sayesinde geçtiğine işaret etmiştir.

TOPLUM YAŞAMI VE SOSYAL DÜZEN

- Aklın yanı sıra, insana özgü başka bazı hususların da İnsanî ilişkilerde ve dolayısıyla sosyal (toplumsal) yaşamda belirleyici olduğu söylenebilir. Bunlar, insanın sahip olduğu merhamet duygusu ve vicdandır.
- Bir diğer siyaset felsefecisi olan Jean Jacques Rousseau (1712-1778) da bu hususa dikkat çekmiştir. Rousseau'ya göre insan, sahip olduğu merhamet duygusu sayesinde empati geliştirebilmekte ve bu sayede diğer insanlarla dayanışma durumu ortaya çıkabilmektedir.

TOPLUM YAŞAMI VE SOSYAL DÜZEN

- Toplum yaşamı, sosyal ilişkilerden oluşmaktadır. Her insan, yaşamı boyunca, toplumun diğer bireyleriyle sınırlı veya yoğun, geçici veya sürekli ilişkiler içindedir. Okul arkadaşlığı, iş arkadaşlığı, akrabalık, alış veriş esnasında satıcıyla kurulan diyalog, bir kiracıyla ev sahibi arasındaki ilişki gibi durumların hepsi birer sosyal ilişki örneğidir. Sosyal ilişkiler sorunsuz sürebileceği gibi çeşitli çatışmalara, gerilimlere de sahne olabilir.

TOPLUM YAŞAMI VE SOSYAL DÜZEN

- Bu çatışma, gerilim ve uyumsuzlukların toplum yaşamını tehdit etmemesi için, başka bir anlatımla, her şeye karşın sosyal ilişkilerin belirli bir düzen içinde devam edebilmesi için, insan davranışlarının birtakım kurallara bağlanması gerekli hale gelmiştir.
- İşte, sosyal düzeni sağlayan bu kurallara *sosyal düzen kuralları* denmektedir. Sosyal düzen kuralları, insanların toplum yaşamıyla ilgili davranışlarını düzenlediğinden bu kurallara *sosyal davranış kuralları* da demek mümkündür

SOSYAL DÜZEN KURALLARININ TÜRLERİ

- Toplumsal hayatın belli bir düzen ve uyum içinde yaşanabilmesi, insanların gerek birbirleriyle, gerek doğrudan doğruya toplumla olan ilişkilerinde dikkate alacakları sosyal düzen kurallarının varlığını gerektirir.
- Üretim veya tüketim etkinliklerinde, din ve aile sistemlerinde, siyasal hayatta ve eğitim dünyasında bu tür kuralların düzenleyici katkısı vazgeçilmez bir ihtiyaçtır.

SOSYAL DÜZEN KURALLARININ TÜRLERİ

- Toplum halinde yaşayan insanlar, bilinçli ya da bilinçsiz olarak uydukları sosyal düzen kuralları sayesinde belli ortamlarda ve durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini bilirler ve diğer insanların da böyle anlarda nasıl bir tutum ve davranış göstereceklerini tahmin edebilirler.
- Sosyal düzen kurallarını beş temel kümede toplamak mümkün görünmektedir. Bunlar, din kuralları, ahlak kuralları, örf ve adet kuralları, görgü (nezaket) kuralları ve hukuk kurallarıdır.

SOSYAL DÜZEN KURALLARININ TÜRLERİ

- Bu kurallar yöneldikleri kişilere yani muhataplarına belli bir şekilde davranmayı veya davranmamayı söyleyerek, belirli davranışları yapmalarını emreder veya yasaklar. Bunun yanında, belirli durumlarda belirli eylemlerde bulunmaya da izin verir.

SOSYAL DÜZEN KURALLARININ TÜRLERİ

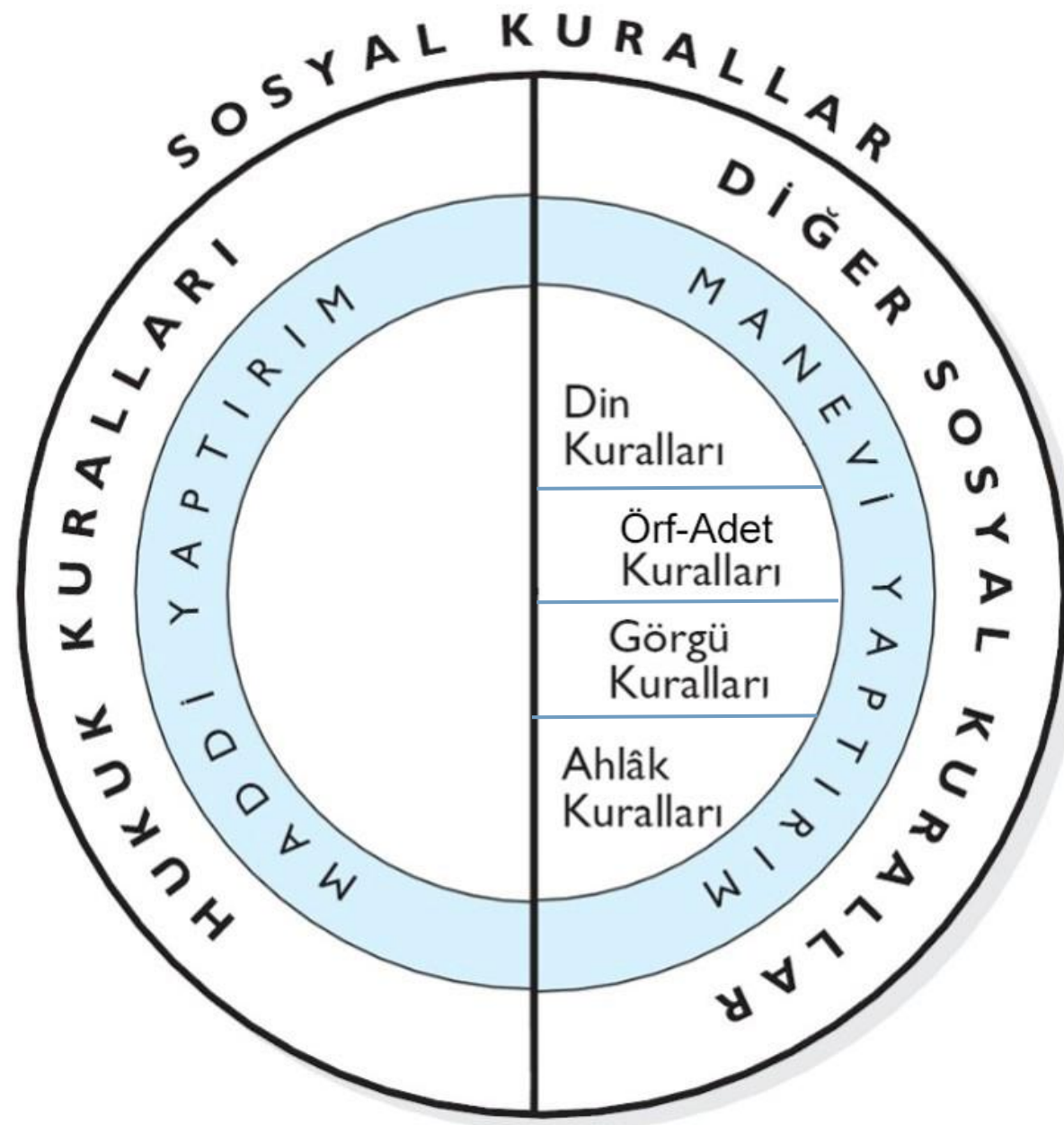
- Genel olarak bütün kuralların, özel olarak ise hukuk kurallarının emir ve yasaklarla kişileri belli bir şekilde eylemde bulunmaya mecbur tutsa bile, insanlar bu kuralların aksi yönünde hareket edebilirler.
- Kuralların aksi yönünde hareket etmek, emir ve yasaklara uymamak kişileri bazı sorumluluk ve yükümlülükler ile yani bir tür yaptırım ile karşı karşıya getirir.

SOSYAL DÜZEN KURALLARININ TÜRLERİ

- **Manevi yaptırım**
- Bir ahlak kuralına uymamakla ortaya çıkan ahlaki sorumluluk kişinin vicdan azabı veya psikolojik huzursuzluğu sonucuna ve aynı zamanda diğer insanlar tarafından kınanmasına neden olabilir.
- Bir din kuralının aksi yönünde eylemde bulunmak, o dinin mensubu açısından, bu dünyada veya öbür dünyada çekilecek bir acıyı ortaya çıkarır.

SOSYAL DÜZEN KURALLARININ TÜRLERİ

- **Maddi yaptırım**
- Ancak bir hukuk kuralının ihlali nedeniyle ortaya çıkan sorumluluk, yani bir yükümlülüğün yerine getirilmemesi, kişinin hukuk düzeninin öngördüğü sonuçlarla karşılaşmasına neden olur. Bu sonuçlar, tazminat ödeme, bazı haklardan mahrum kalma veya doğrudan cezaya maruz kalma yahut eylemiyle elde etmeyi umduğu sonucun gerçekleşmemesi olabilir.

Yaptırım (Müeyyide):
Sosyal kurallara uyulmadığında karşılaşılan tepkidir.

DİN KURALLARI

- Din kuralları, “ilâhî irade tarafından konulduğuna inanılan ve insan davranışlarını düzenleyen, ölünce öbür dünyada cehennem azabı çekileceği korkusuyla müeyyidelendirilen emir ve yasaklar” şeklinde tanımlanabilir.
- Tanımdan da anlaşılacağı üzere, din kuralları, sosyal düzen kurallarının ortak özelliklerini taşımaktadır; düzenleme konusu olan insan davranışıdır, bir emir ve yasak söz konusudur ve de bu emredici iradeye aykırı hareket edilmesi halinde öngörülmüş bir yaptırım (cehennem azabına maruz kalma korkusu) vardır.

DİN KURALLARI

- Dinsel kuralların önemli sosyal düzen kuralları olduğu ve inanan insanların sadece kişisel dünyalarına ilişkin değil toplum yaşamıyla ilgili davranışları üzerinde de belirleyici olduğu açıktır. Din kurallarının, adam öldürmeyi, hırsızlık yapmayı yasaklayan, insanî ilişkilerde dürüst olmayı buyuran hükümleri gibi normlar sosyal düzen için önemi açık olan kurallardır.

DİN KURALLARI

- Bu dinsel buyruklar, aynı zamanda hukuk kurallarının da konusu olmuştur. Görüldüğü gibi, bazı durumlarda dinsel kurallar ile hukuk kuralları çakışma (örtüşme) halinde olabilmektedir. Bu gibi durumlarda, hukuk düzeninin yapılmasını yasakladığı davranışlar için öngördüğü maddî yaptırımlar kadar, inanan insanların bu gibi davranışlar sonucunda cehennem azabıyla cezalandırılacakları yönünde korku duymalarının (manevî yaptırım) da, bu tür davranışların sosyal ilişkilerde seyrek görülmesinde pay sahibi olduğu söylenebilir.

AHLAK KURALLARI

- Ahlâk kuralları, toplumda egemen olan iyi-kötü, doğru-yanlış, haklı-haksız şeklindeki değer yargılarının şekillendirdiği ve diğer sosyal düzen kurallarında olduğu gibi, muhatabına bir şeyi yapma veya yapmama şeklinde buyruk yönelten kurallardır. 'Yalan söyleme', 'hırsızlık yapma!', 'kimseyi öldürme!' şeklindeki emirler, toplumda egemen olan iyi-kötü, doğru-yanlış gibi değer yargılarına dayanan tipik ahlak kurallarına örnek oluşturmaktadır.

AHLAK KURALLARI

- Bir ayrıma göre ahlâk kuralları, öznel ve nesnel olmak üzere iki grupta toplanabilir. Buna göre, öznel (kişisel) ahlâk kuralları, kişinin kendi iç dünyasına yönelik olan kişisel ilkelerden oluşmaktadır ve kişiye kendisine karşı ödev yüklemektedir. *Başkası hakkında kötü düşünmemek*, öznel ahlâk kurallarına verilebilecek bir örnektir.

AHLAK KURALLARI

- Sosyal düzeni ilgilendiren ahlâk kuralları ise nesnel olanlardır. Sosyal ahlâk kuralları olarak da anılabilecek nesnel ahlâk kuralları, kişiye diğer bireylere karşi dev yükleri; böylece, kişinin toplum yaşamıyla ilgili davranışlarını yönlendirmiş olur. *Muhtaç insanlara yardım etmek*, nesnel (sosyal) ahlâk kurallarına verilebilecek bir örnektir.

AHLAK KURALLARI

- Din kurallarında olduğu gibi, ahlâk kurallarına uymamanın yaptırımını da manevî niteliktedir. Bu kuralları ihlal eden kişi, toplum tarafından ayıplanma, hoş karşılanmama, dışlanma gibi manevî nitelikli yaptırımlara maruz kalacaktır.
- Yine vurgulamak gerekir ki, nesnel ahlâk kuralları ile hukuk kurallarının genellikle örtüşme veya uyum halinde olduğu gözlenmektedir. Adam öldürmeme, hırsızlık yapmama, dürüst davranma, sözünü tutma gibi ahlâk kurallarına hukuk kuralı biçiminde de rastlanmaktadır. Bu gibi durumlarda, aynı zamanda ahlâk kuralı olan söz konusu kuralların, manevî yaptırımın yanı sıra, hukuk kuralı olmaktan kaynaklanan maddî yaptırıma da sahip olduğu kuşkusuzdur.

ÖRF VE ADET KURALLARI

- Gelenek kuralları olarak da anılabilecek örf ve adet kuralları, belirli bir toplumsal çevre içinde, uzun bir zamana yayılan yavaş bir süreç içinde oluşan kurallardır. Bu uzun süreç içinde, söz konusu toplumsal çevrenin bireylerinde, belirli durumlarda belirli davranışlarda bulunma şeklinde alışkanlıklar gelişir. Dahası, söz konusu durumlarda o davranışları sergilemenin gerekli ve doğru olduğuna ilişkin de bir genel kanaat / inanç uyanır. İşte, örf ve adet kuralları, uzun bir zaman içinde gelişen ve süreklilik gösteren bu alışkanlık ve genel inancın sonucunda yaşam bulmaktadır.

ÖRF VE ADET KURALLARI

- Örf ve adet kurallarının yaptırımları, kuralın konusuna göre, ayıplanmadan kınanmaya, dışlanmadan yaralama ve öldürülmeye kadar genişçe bir yelpazeye sahiptir. Ayıplama, kınama, dışlama gibi yaptırımların kişinin ruhsal yapısında etkiler doğurabilecek manevî yaptırımlar olmasına karşılık, yaralama ve öldürme gibi yaptırımların, kişinin vücut bütünlüğüne yönelen, kişinin üzerinde güç kullanımı içeren maddî yaptırımlar olduğu açıktır.
- Şu halde, örf ve adet kurallarının, yer yer maddî yaptırım içermek bakımından, hukuk kurallarına benzediği söylenebilir; ne var ki, hukuk kurallarının maddî yaptırımı yasal bir temele sahipken, kimi örf ve adet kurallarında görülen maddî yaptırım yasa dışıdır.

ÖRF VE ADET KURALLARI

- Hukuk düzeni, bazen, örf ve âdete gönderme yapabilir ve birtakım örf ve adet kurallarına hukukilik tanıyabilir. Böyle durumlarda, hukuk kuralı ile örf ve adet kuralının örtüşmesinden ve örf ve adet kuralının yasal maddî yaptırım gibi hukuk kuralına özgü imkânlarla sahip olmasından söz edilebilecektir.
- Türk Medenî Kanunu'nun 1. maddesinin 2. fıkrası hükmüne göre, "Kanunda uygulanabilir bir hüküm yoksa, hâkim, örf ve âdet hukukuna göre, bu da yoksa kendisi kanun koyucu olsaydı nasıl bir kural koyacak idiyse ona göre karar verir." Görüldüğü gibi, bu hükümlerle, örf ve adet kuralları, belirli koşullar altında, hukukun kaynağı haline gelmiş olmaktadır. Benzer şekilde, uluslararası hukuk (devletler hukuku) alanında da, örf ve adet kurallarının hukukun önemli bir kaynağı olduğu belirtilmelidir.

GÖRGÜ KURALLARI

- Örf ve adet kurallarının bir türü olarak da görülebilecek olan görgü (nezaket) kuralları, giyim kuşam, yeme içme, karşılaşma, birlikte vakit geçirme gibi belirli durumlarda sergilenmesi beklenen hareket tarzlarından oluşur. Bir davette, o davetin niteliğine uygun şekilde giyinmek, kibarca yemek yemek, karşılaşma anında insanları selamlamak, başkasının sözünü kesmeden dinlemek gibi hareket tarzları görgü kurallarına örnek oluşturmaktadır.

GÖRGÜ KURALLARI

- Görgü kurallarının toplum hayatındaki temel faydasının aynı kurallara uyan kişiler arasında daha yakın ve sağlıklı ilişkilerin kurulmasını sağlamak olduğu belirtilmiş, görgü kurallarına uyulan bir toplulukta, sosyal ilişkilerin daha yumuşak, daha zarif ve rahat olacağına dikkat çekilmiştir.
- Vurgulamak gerekir ki, her sosyal düzen kuralı gibi görgü kurallarının da bir yaptırımı vardır. Bu yaptırımın ayıplama ve kınamadan oluştuğu söylenebilir. Görüldüğü gibi, diğer sosyal düzen kurallarına nazaran, görgü kurallarının yaptırımı daha zayıf ve ılımlıdır.

HUKUK KURALLARI

- Diğer sosyal düzen kuralları gibi, hukuk kuralları da insanlar arası ilişkileri düzenler ve bir davranışta bulunma veya bulunmama şeklinde bir emir içerir; bununla birlikte, hukuk kuralları, belirli bir toplumsal- kültürel çevre içinde şekillense de bu kuralları yapan irade, siyasal iktidarın / devletin iradesidir; ayrıca, diğer sosyal düzen kurallarından farklı olarak, hukuk kurallarına uyulmaması halinde devlet (kamu) gücüyle desteklenen maddî yaptırımla karşılaşılır.

HUKUK KURALLARI

- Bu yaptırım, kuralın konusuna göre çeşitli biçimlerde olabilmektedir; örneğin, bir alacaklının borcunun ödenmemesi halinde icra yoluyla söz konusu borcu ödemeye veya bir vergi borcunu vergi dairesine ödemeye mecbur edilmek, rutin fennî muayenesi yapılmamış bir aracın trafik polisi tarafından trafikten men edilmesi işlemine maruz kalmak ve nihayet bir suçun işlenmesi halinde mahkeme kararıyla hürriyetten yoksun bırakılmak gibi. Bu bakımdan, hukuk kurallarının, en önemli sosyal düzen kurallarını oluşturduğu rahatlıkla söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Aydın, U. (Editör) (2014). Hukukun Temel Kavramları-I. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları. Eskişehir.
- Okan, N. (Editör) (2004). Hukuka Giriş. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları. Eskişehir.